

דוד זילברקלנג

להתבונן בשואה בגובה העיניים: כמה לקחים מהחוקר והמורה הדגול

מבוא

במשך עשורים רבים השפיע יהודה באואר השפעה ניכרת על חקר השואה וכן על הגישה של חוקרים ותלמידים לנושא. הדבר נכון לגבי העבודה שלי עצמי, כפי שמשתקף משתי האנקדוטות שלהלן מהסמינר הראשון שלמדתי אצל באואר במסגרת לימודי לתואר שני באוניברסיטה העברית בירושלים. הסמינר נקרא "החזית האנטי־נאצית" ולצד באואר לימדו אותו מרדכי אלטשולר וחיים אבני. עוד מראשית הקורס הדגישו שלושת הפרופסורים באוזנינו שהיסטוריונים צריכים לעסוק במה שקרה, בעובדות, במאורעות בתוך ההקשר שלהם – ולא במה שהיה יכול לקרות. "ההיסטוריון אינו עוסק ב'ואילו'". ואף על פי שהשיעור סטה לפעמים מן האקסיומה הזאת, ואפילו פעמים רבות, זה היה לקח חשוב, ואני מנסה לדבוק בו עד עצם היום הזה.

האנקדוטה השנייה מאתו סמינר נוגעת לאחד הנושאים החשובים שנידונו בו – תגובות בעלות הברית לשואה – ולאישיות היסטורית שיהודה הכיר לנו: יאן קרסקי וספרו "סיפורה של מדינה במחתרת"¹. בקיץ שלאחר מכן היה ידידי רוב רוזט, שאף הוא למד בקורס, בביקור משפחתי בניו ג'רזי ועבר במקרה ליד חנות ספרים שמכרה ספרים משומשים ובכלל זה חמישה עותקים של ספרו של קרסקי. רוב קנה את כולם ב־80 סנט האחד, והספריות של יד ושם, האוניברסיטה העברית, משפחת רוזט ומשפחת זילברקלנג חבות לו תודה על שהעשיר אותן.

קרסקי בא לישראל שנתיים אחר כך, כשקיבל מיד ושם את התואר חסיד אומות העולם. בישראל נשא שתי הרצאות פומביות, האחת באוניברסיטה העברית, במושב שיהודה באואר שימש יושב ראש שלו, והשנייה ביד ושם. כמו אותו שיעור פתיחה של הסמינר, גם הדיון על קרסקי ופגישות שלי עימו אחר כך השפיעו על עבודתי מאז. אני רוצה לציין במיוחד שלושה מקורות השפעה בעניין זה.

המקור הראשון הוא ספרו. איש הבונד לאון פיינר הבריח את קרסקי לגטו ורשה יומיים רצופים. מה שראה שם הותיר בזיכרונו רושם בל יימחה, וכמעט עד ימינו האחרונים עלה בידו לתאר את הגטו לפרטי פרטים כאילו עתה זה היה שם. הנה חלק מתיאור הגטו בספרו:

¹ Jan Karski, *Story of a Secret State*, Boston: Houghton Mifflin (1944)

בכל מקום היו רעב, סבל, צחנה נוראה של גופות מרקיבות, אנחות מעוררות רחמים של ילדים גוססים, זעקות ייאוש של עם שנאבק על חייו מאבק חסר סיכוי. מעבר לחומה נכנסת לעולם חדש, שלא דמה במאום לשום דבר שהיה אפשר לדמיין. נראה כאילו כל אוכלוסיית הגטו חיה ברחוב. לא היה אפילו מטר רבוע אחד של שטח פתוח. [...]

עברנו ליד חיקויי עלוב של גן – שטח קטן, פנוי יחסית, שחצי תריסר עצים כמעט עירומים ומשבצת של דשא הצליחו איכשהו לשרוד בו. הגן היה מלא עד אפס מקום. אימהות הצטופפו על ספסלים והיניקו תינוקות שדופים. ילדים שכל עצם מעצמותיהם בלטה מבעד לעורם המתוח שיחקו בהמוניהם.

“הם משחקים לפני שהם מתים”, אמר המלווה שלשמאלי בקול נשבר.

בלי לחשוב – המילים יצאו מפי עוד לפני שהתגבשה המחשבה – אמרתי: “אבל הילדים האלה לא משחקים! הם רק מעמידים פנים שזה משחק”.²

קרקסי מתאר את הקולות והריחות של הגטו, את הסבל, את מעלליה הרצחניים של קבוצה מן הנוער ההיטלראי ששעטה “להנאתה” ברחובות הגטו, ועוד. מתיאור הילדים המעמידים פני משחקים ומשאר תיאוריו של גטו ורשה מצטיירת תמונה מלאת אמפתיה של הגטו.

המקור השני: בנאומו באוניברסיטה העברית סיפר קרקסי שכאשר ביקשו ממנו בני שיחו היהודים לבקש מן המחתרת הפולנית לספק להם נשק להתקוממות שתכננו, הוא מסר את הבקשה למפקד המחתרת סטפן רובצקי (Rowecki). שאלתי אותו: “מה הייתה תשובתו של רובצקי?” קרקסי ענה שרובצקי אמר: “אנחנו נותנים נשק רק לפעולות שיש להן חשיבות צבאית”.³

דבריו אלו מעלים כמובן שאלות רבות שהחוקרים נדרשו להן. למה מיאנה המחתרת הפולנית להושיט עזרה רבה יותר? ההקשר של המלחמה והאסטרטגיה של המחתרת הפולנית היו גורמים חשובים בעניין זה. הם תכננו התקוממות משלהם כדי לשחרר את ורשה, אבל בסתיו 1942 היה בבירור מוקדם מדי לדבר על זה. הייתה גם דעה קדומה נגד היהודים – האמונה שהיהודים לא יילחמו. אפשר כמובן להרחיב עוד רבות בנושא, אבל ברור מדוע ראוי לזכור ולבחון תיאור זה מכלי ראשון של התגובה הראשונה של מפקד המחתרת לבקשת היהודים לקבל נשק.

לא שכחתי את חילופי הדברים עם קרקסי גם מסיבה נוספת: יהודה ניגש אליי לאחר המאורע ואמר: “שאלה טובה”. הייתה לזה משמעות רבה בעבור תלמיד מחקר צעיר כמוני. מקור ההשפעה השלישי: במחשבה לאחור – כמעט ארבעים שנה אחרי אותן חוויות – ביטא קרקסי בנאומו את הערכתו שבזמן השואה האנושות כולה, למעט הקורבנות ומי

² שם, עמ' 330–331.

³ רשימות המחבר מנאומו של קרקסי באוניברסיטה העברית בירושלים, 2 ביוני 1982.

שניסו לסייע להם, הייתה אשמה בחטא הקדמון השני "במעשה, במחדל או באי־ידיעה מרצון"⁴.

בין שמסכימים עם ההערכה הקשה של קרסקי בנוגע לאנושות ובין שלא מסכימים עימה, חשוב לזכור שקרסקי לא היה רק אדם רציני ומעמיק, הוא ביסס את הערכתו גם על תובנה שרק מעטים – אם בכלל – היו שותפים לה. הוא היה עד ראייה הן לשואה הן לתגובת מנהיגי בעלות הברית בזמן אמת. משום כך ההערכה הקשה שלו מספקת הרבה מזון למחשבה ולדיון.

יהודה באואר הורה את השואה לעולם כולו ובחמישים או שישים השנים האחרונות השפיע כנראה על חקר השואה יותר מכל אחד אחר. יש בו שילוב נדיר של תחומי עניין מחקריים רבים, יכולת מרשימה למזג מקורות שפורסמו ושלא פורסמו לסיפור מגובש, זיכרון פנומנלי, כישרון כתיבה ויכולת רטורית יוצאי דופן וכישרון ללמוד שפות רבות. באואר הוא מספר סיפורים מחונן בעל יכולת יחידה במינה להעביר סיפורים שממחישים מאורעות כלליים ושופכים אור על סוגיות היסטוריות.

בזכות כל המעלות והיכולות האלה ועוד, השפיע באואר השפעה ניכרת על העבודה המקצועית שלי, ככל הנראה יותר מכל מורה אחר. התלמידים שלי, למשל, יעידו כי אני עצמי משתמש בסיפורים כאלה כדי לשפוך אור על נושאים מרכזיים.

נוסף על היותו מודל לחיקוי בתחום המחקר וההוראה, בזכותו נחשפתי גם לעולם של עריכת כתבי עת כששימשתי עורך משנה של *Holocaust and Genocide Studies*, שהוא היה עורכו הראשי; הדברים הרבים שלמדתי ממנו עזרו לי בהמשך לפתוח בקריירה ארוכה כעורך ראשי של "יד ושם – קובץ מחקרים".

על הרקע הזה אני רוצה לעיין בעוד שני היבטים בעבודתו של באואר ובהשפעתם על עבודתי:

- היכולת לבחון את השואה בגובה העיניים כמאורע היסטורי, אנושי, ללא עדשות צבעוניות ומיסטיפיקציה, וללא הטיה אידיאולוגית – ככל האפשר. יכולת זו השפיעה על מחקריי וחיבוריי על יהודי פולין בזמן השואה, על עבודתי על הפיתוח הרעיוני של המוזיאון לתולדות השואה של יד ושם ועל הגישה שלי לדיון בבעלות הברית ובשואה.
- ההתמקדות בחשיבותן של עדויות הראייה של היהודים. התמקדות זו השפיעה הן על עבודתי בפיתוח המוזיאון הן על ההוראה והכתיבה שלי. היהודים נתפסים כסובייקטים פעילים בהיסטוריה ולא רק כאובייקטים של מדיניות ופעולות של אחרים.

השואה כמאורע היסטורי – השואה בגובה העיניים

את דבריי על השואה כמאורע היסטורי ועל ההתבוננות הישירה בה אפתח במובאה ממאמר של יהודה באואר משנת 1978, "נגד מיסטיפיקאציה – השואה כתופעה היסטורית":

ראשית כל, עלינו לזכור כי השואה היא דבר שאירע בפועל, במאה שלנו. היא אירעה לא הודות לגורל שאין להסבירו או להתערבות על־טבעית, אלא היתה זו תוצאה של אחת ההתפתחויות האפשריות הטמונות בהיסטוריה האירופית. היא בוצעה בידי בני־אדם, שקיבלו חינוך המקובל כסביר ביבשת המתורבת ביותר של כדור־הארץ. עובדה היא כי בראש יחידות ה־ס.ס. הרצחניות עמדו אנשים בעלי השכלה גבוהה ומתוחכמים ביותר. דומני שעלינו לזכור כי על־מנת להיטיב ולהבין את המאורע יש ללמוד את האידיאולוגיה, את הסדרים הביורוקראטיים ואת הפסיכולוגיה של מבצעי הרציחות. לא פחות חשוב הוא להתחקות אחרי הקורבנות ואחרי אלה שעמדו מהצד. היהודים לא היו קורבנות פאסיביים: הם ניסו להגן על קיומם – ברוב המקרים בלי נשק; הם ניסו להישאר בחיים, להימלט, לברוח. הם אף ניסו להילחם. העולם החיצון, באירופה או מחוצה לה שלא היה כבוש בידי הנאצים, פעל כך או אחרת, הגיב – או נשאר פאסיבי. עלינו לשאול מדוע וכיצד הוא נהג כך. עלינו לספר ולהקנות את סיפור המעשה, את הרקע ואת המסקנות.⁵

בספרו "מות העיירה" מספר יהודה את סיפורם של יוסף הלפרין וסרגי בובקו. הלפרין היה פליט באזור ברנוביץ' ובובקו היה בעל אדמות מקומי עשיר שבזמן הכיבוש הנאצי הפך לשוטר רצחני, אכזרי, במחנה קולדיצ'בו (Koldyczewo). הוא נטר טינה להלפרין ובעבר איים להרוג אותו. ואולם כשהיה הלפרין אסיר והגיע למשרדו ולבובקו הייתה הזדמנות להוציא את האיום אל הפועל הוא אמר להלפרין "לעוף משם". הלפרין נמלט אל היער, הצטרף לפרטיזנים ושרד. לאחר המלחמה עמד בובקו למשפט על רצח פולנים במחנה. בזכות עדותו של הלפרין הומר עונש המוות שנגזר עליו במאסר עולם. הוא שוחרר לאחר כמה שנים. באמצעות הסיפור, המבוסס על עדויות של יהודים, יהודה מעלה את השאלה המכונה בפיו "הדרי־משמעות של הרוע": "איך שופטים אדם רע שמציל חיים?"⁶

קווי המתאר ההיסטוריים המושגיים שכתבתי למוזיאון לתולדות השואה של יד ושם לפני כעשרים ושמונה שנה הושפעו אף הם ממה שלמדתי מיהודה באואר. הסיפור הוא סיפורם של בני אדם, ובכל הדמויות נוהגים כבני אדם רגילים, בעלי חוזקות וחולשות אנושיות. אין הן מוצגות באופן אחיד כרעות או טובות, בוודאי אינן מוצגות כדמויות מושלמות. מבצעי הפשע מוצגים כבני אדם שעשו דברים מפלצתיים, לא כמפלצות מעולם

⁵ יהודה באואר, "נגד מיסטיפיקאציה – השואה כתופעה היסטורית", השואה: היבטים היסטוריים, תל אביב: מורשת (1982), עמ' 82–83.

⁶ יהודה באואר, מות העיירה (תרגום: עתליה זילבר), ירושלים: יד ושם (2011), עמ' 195. באואר אימץ בבירור את המושג מן הכותרת ומן הנושא הפרובוקטיביים של ספרו של שאול פרידלנדר: Saul Friedländer, Kurt Gerstein: *The Ambiguity of Good*, New York: Knopf (1969).

אחר. היהודים מוצגים כבני אדם רגילים שמתמודדים עם נסיבות ודילמות בלתי אפשריות, שנאבקים לשרוד ושמקצתם עשו לעיתים מעשי גבורה ראויים לציון – ולא כגיבורים נשגבים שלא דבק בהם רבב. הוא הדין במי ש"עמדו מן הצד". למשל, חסידי אומות העולם הם חלק בלתי נפרד מן הסיפור וממוצגי המוזיאון, אבל הם גם בני אדם מורכבים שפעולותיהם לא תמיד היו בהכרח מופתיות.

אנחנו מיישירים מבט אל כל האנשים האלה. המבקר במוזיאון עלול להיות המום לנוכח פוטנציאל הרשע הטמון באנשים רגילים, מאבקיו של הקורבן ומפעם לפעם האומץ של אנשים רגילים, וגם לנוכח היכולת הטמונה באנשים רגילים, שאינם לא פושעים ולא קורבנות, לחולל שינוי באמצעות עשיית המעשה הנכון ברגעים מכריעים.

סיפורו של הפרט מודגש כדי להדגים היבטים חשובים של השואה ולשמש אמצעי להבנתה, לצד הרחבת נקודת המבט והתבוננות בעלילה הרחבה יותר; הסיפור היהודי מודגש לצד התפתחות המדיניות הגרמנית. כשכתבתי את קווי המתאר ההיסטוריים הרעיוניים ששימשו בסיס לפיתוח התצוגה במוזיאון כתבתי על אנשים רגילים, והשפעתו של יהודה באואר הייתה ברורה.

יהודים כסובייקטים של ההיסטוריה

יהודה באואר חזר והדגיש בשיעוריו ובחיבוריו שיש לנהוג ביהודים כסובייקטים של ההיסטוריה. תפיסה זו עמדה גם בבסיס הסמינרים המחקריים הפופולריים שלו על השטעטלך, שאת התוצאות של כמה מהם שילב אחר כך בספרו "מות העיירה". אפתח חלק זה של הדיון בסיפור של יצחק גורן, מן הסיפורים הרבים שבספר.

גורן בא מהעיירה ויסוֹצֶק (Wysock) שבביצות הפריפייט (Pripet), בחלק הצפוני של ווהלין, סמוך לגבול ביילורוסיה. אימו נרצחה זמן קצר לאחר הכיבוש הגרמני של האזור. כשהיה בן אחת-עשרה נמלט עם אביו, אחיו בן השבע-עשרה לייבל ואחותו בת השבע מרים. אביו חלה ומת ולייבל הצטרף לפרטיזנים. את יצחק השאיר אצל משפחת איכרים אחת ואת מרים אצל משפחה אחרת. אחרי זמן מה עזב יצחק את המשפחה שהחביאה אותו מחשש שיימצא בחיפושים של המשטרה הגרמנית והמשטרה המקומית. במעמקי היערות והביצות נתקל בכפר זעיר של "המאמינים הישנים" ושם מצא מקלט ושרה.⁷ אפשר כמובן לספר עוד רבות על ההישרדות של שלושת האחים ועל איחודם המחודש אחר כך, אבל למטרות דיוננו כאן חשוב לציין את המקורות של הסיפור הזה, של הסיפור הנזכר לעיל על יעקב הלפרין וסרגי בובקו ושל סיפורים רבים אחרים שידועים לנו מן השואה. הם מבוססים על תיאורים שמסרו יהודים.

עם הטענות המתודולוגיות שיהודה הרבה להדגיש אפשר למנות את הטענה בדבר החשיבות והמהימנות של עדויות שבעל-פה, ובענייננו – של מקורות יהודיים. הם אינם

⁷ באואר, מות העיירה, עמ' 173–176.

אובייקטיביים, ממש כשם שמסמכים גרמניים אינם אובייקטיביים. יש לקרוא אותם בעין ביקורתית ולמצוא להם תימוכין, אבל הם מקורות חשובים.

בעבודה שלי על המוזיאון, וכן בשיעורי, בהרצאותי, במחקריי ובחיבוריי, היהודים כסובייקטים של ההיסטוריה הם עניין מרכזי, וכך גם מקורות יהודיים לצד מקורות אחרים. סיפור מן המחקר שלי עצמי – על שחרורו של מחנה הכפייה ינישוב (Janiszów) בפולין בידי פרטיזנים יהודים ב־6 בנובמבר 1942 – מדגים זאת היטב. הסיפור מסופר לפרטיו ב"שערי דמעות",⁸ ולכן לא אכנס כאן לפרטים. מקורותיו כללו ארבע־עשרה עדויות של שורדים ודוח של משטרת גרמניה. פרסמתי גרסה קצרה של הסיפור ברבעון "יד ושם ירושלים" בשנת 2002.⁹ במחנה היו כ־600 יהודים, וכ־440 מהם ברחו. עם זאת, כמעט כל השורדים נמנו עם היהודים שנשארו במחנה והועברו למחנה לעבודת כפייה בודזין (Budzyń). ידוע רק על בורח אחד ששרד – והוא הסגיר את עצמו מאוחר יותר במחנה בודזין.

כמה שבועות לאחר פרסומו של כתב העת שלח לי ראול הילברג מכתב ידידותי, בירך אותי על המאמר המעניין והסב את תשומת ליבי לצרופה – עותק של דוח משטרה גרמני מלבוב, המסכם את דוח המשטרה מאנופול (Annopol), התחנה שליד ינישוב. בדוח ששלח נכתב שהיו במחנה 140 עובדי כפייה. הילברג טען שעל יסוד המסמך הגרמני עלי לשקול לתקן את המספרים בתיאורים של הפרשה בעתיד. בתשובתי אליו ציינתי שכמעט כל ארבע־עשרה העדויות של השורדים ציינו שהיו במחנה שש־מאות עובדי כפייה, וההערכה הנמוכה ביותר שסיפק שורד הייתה 450. בהתבסס על הגישה של יהודה אמרתי להילברג שלארבע־עשר שורדים שמסרו אותם פרטים יש משקל רב יותר מלמסמך גרמני אחד שמציין מספר אחר. כשפגשתי את הילברג בכינוס של יד ושם שנתיים אחר כך הוא הודה שהיה משהו בדבריי. אפשר לומר שיהודה ניצח באותו ויכוח עם הילברג.

בעלות הברית

חלק ניכר מעבודתו של יהודה במשך השנים עסק בתגובות בעלות הברית לשואה וביהדות אמריקה והשואה. לפני כמה שנים התפלמס בנושא זה עם רפאל מדוף ואלכסנדר גרות' במאמרים שפורסמו בכתב העת *Israel Journal of Foreign Affairs*.¹⁰ ההבדל בין שתי

⁸ David Silberklang, *Gates of Tears: The Holocaust in the Lublin District*, Jerusalem: Yad Vashem (2013), pp. 359–362.

⁹ דוד זילברקלנג, "יהודים, הצילו את עצמכם!: שחרורו המר של מחנה הכפייה ינישוב", יד ושם ירושלים 28 (סתיו תשס"ג), עמ' 9.

¹⁰ Yehuda Bauer, "The Holocaust, America, and American Jewry", *Israel Journal of Foreign Affairs* 6, 1 (2012), pp. 65–68; Rafael Medoff, "The Holocaust, America, and American Jewry' Revisited", *Israel Journal of Foreign Affairs* 6, 2 (2012), pp. 127–135; Alexander J. Groth, "The Holocaust, America, and American Jewry' Revisited", *Israel Journal of Foreign Affairs* 6, 2 (2012), pp. 137–141; Yehuda Bauer, "How to

העמדות היה בולט: מצד אחד, ניסיון להתבונן בעובדות ובהקשרים זמינים ולנסות להבין אותם (יהודה); מצד שני, מה שנראה כמו גישה אידיאולוגית יותר, שהגדירה עמדה וארגנה את העובדות בניסיון לתמוך בה (מדוף וגרות). דיון זה ופרסומים מוקדמים יותר של יהודה התפרסמו בספרו הקטן "האם ממשלת ארצות הברית הייתה יכולה להציל את יהדות אירופה?"¹¹

אני מבקש לתת את הדעת לחתירתו של יהודה באואר לגישה מדויקת ואובייקטיבית לשואה באמצעות עבודתו על תגובת בעלות הברית. בניתוח שהוא אולי אחד הניתוחים המאוזנים והלא-אידיאולוגיים ביותר שחיבר חוקר כלשהו, נדרש יהודה לשאלות מה ידעו מנהיגי בעלות הברית על השואה, מה הם ניסו לעשות כדי לעצור אותה, מה היה התפקיד של יהדות ארצות הברית, מדוע בעלות הברית לא הפציצו את אושוויץ, ועוד. התעקשותו על הֶקְשֵׁר – אז, לא עכשיו – היא מרכזית להבנת ההיסטוריה, בוודאי להבנתה של היסטוריה זו.

אחת מן התרומות החשובות הרבות שלו הייתה להזכיר לנו להמשיך להתבונן במצב המלחמה כדי ללמוד מה היו בעלות הברית יכולות לעשות למען היהודים ומה לא היו יכולות לעשות. למשל, כאשר ב-17 בדצמבר 1942 פרסמו בעלות הברית הצהרה משותפת המגנה את המשטר הנאצי על "מדיניות חייתית של השמדה בדם קר"¹², כבר מתו כנראה ארבעה מיליון יהודים, על אדמת אירופה לא היו בעת ההיא כוחות אמריקאיים או בריטיים, ושום כוח אווירי של בעלות הברית לא היה יכול להגיע למחנות ההשמדה. יפן עדיין שלטה ברוב זירת המלחמה באוקיינוס השקט. אין זאת אומרת שבגלל מצב המלחמה לא היה אפשר לעשות דבר, אבל יש בכך כדי להעיד על המגבלות של כל פעולה שאולי הייתה ננקטת אז. עד שהתקרבו כוחות בעלות הברית למרכזי ההרג די הצורך לשקול התערבות כלשהי, כבר היה מספר היהודים שנרצחו רב אף יותר. על פי הערכתו של יהודה באואר, בעלות הברית בהחלט יכלו לעשות יותר כדי לנסות לסייע ליהדות אירופה, אלא שפעולותיהן היו יכולות להציל אלפים, אולי אפילו אלפים רבים, אבל לא מיליונים. הן לא היו יכולות לעצור את השואה.

אחד הנושאים החשובים שיהודה ייחד לו דיון נרחב באותו סמינר לפני שנים רבות ובמחקרים ובהרצאות רבים שעסקו בבעלות הברית הוא השאלה של מידע לעומת ידע. שאלה זו עולה במאמרו משנת 1968 ב־*Midstream*, "מתי הם ידעו?", וכן בחיבורים רבים

Misinterpret History: On 'The Holocaust, America, and American Jewry, Revisited',
Israel Journal of Foreign Affairs 6, 3 (2012), pp. 137–150

11 Yehuda Bauer, *Could the US Government Have Rescued European Jewry?*, Jerusalem: Yad Vashem, The International Institute for Holocaust Research (2017)

12 כפי שצוטט ב"ניו יורק טיימס", 18 בדצמבר 1942. ראו גם את ההצהרה והדיון בבית הנבחרים הבריטי: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1942/dec/17/united-nations-declaration> (אוחר ב-29 באוגוסט 2021).

שכתב לאחר מכן.¹³ מתי קיבלו בעלות הברית מידע על ההשמדה השיטתית, הג'נוסידיית של היהודים? ומתי הבינו מנהיגיהן את המידע הזה כהווייתו? מתי הם באמת "ידעו"? כפי שיהודה מראה בעבודתו, מנהיגי בעלות הברית לא האמינו לדיווחים שקיבלו לקראת סוף שנת 1941 ולאחריה על רצח היהודים. דברים כאלה היו פשוט בלתי אפשריים. אם אנחנו מאמינים שהשואה הייתה מאורע חסר תקדים, נתקשה להאמין שמהו שלא קרה קודם לכן בהיסטוריה המודרנית קורה כעת.

מתי מנהיגי בעלות הברית באמת "ידעו"? אולי רק לאחר תום המלחמה.

סיכום

מה אנחנו יכולים להסיק מכל זה? הרבה מאוד כמובן. אבל ברצוני לסיים באחד המסרים שמבטא יהודה בכתיבה ובהוראה באשר לשאלה למה אנחנו חוקרים את השואה ולמה אנחנו חותרים לשמור על אותו איזון עדין בין ריחוק אקדמי הולם המאפשר מחקר וכתיבה ובין מעורבות אנושית המאפשרת להימנע מדה-הומניזציה של הקורבנות ומהפיכתם למושאי מחקר מופשטים:

עלינו להיזהר שמא נשקע בביצת הערות-השוליים. גישתנו אל השואה חייבת להיות משני הקצוות. היהודים נלכדו בכלוב – ללא מוצא. מצבם היה חסרת-תקווה. הבעיות שבפניהן הועמדו והתנהגותם מול פני המוות – את כל אלה אין לסגור בחדרי המחקר ההיסטורי שלנו. ללא קריאה בכתיבה של אלה שהיו שם, ושל אלה שלמדו מפייהם, אף לא נתקרב להבנת השואה. עלינו להחזיק בזה ולא להניח ידנו גם מזה.

הייתי אומר שבכדי למצוא גישה אל בעיות השואה עלינו לצרף יחד שני ספרים מתוך התנ"ך: את דברייהמים ואת איוב.¹⁴

מי ייתן ונמצא כולנו דרכים לשמור על האיזון הזה ומי ייתן ונזכה כולנו להמשיך ללמוד מיהודה באור עוד שנים רבות.

¹³ Yehuda Bauer, "When Did They Know?", *Midstream* 14, 4 (April 1968), pp. 51–58; idem, "The Holocaust and American Jewry", *The Holocaust in Historical Perspective*, Seattle: University of Washington Press (1978), pp. 17–29; idem, *American Jewry and the Holocaust: The American Jewish Joint Distribution Committee, 1939–1945*, Detroit: Wayne State University Press (1981), pp. 187–196.

¹⁴ באור, "נגד מיסטיפיקציה", עמ' 84–85.